

E tisztességes szándékú írás azonban jó arra, hogy újra alkalmat ad az antiszemitizmus kipellengérezésére, mert e bomladozó társadalom elfajuló erkölcsszemléletével szemben nem lehet elégszer rámutatni mindazokra a nemtelen és aljas támadásokra, amiket embercsoportok egymással szemben elkövetnek. (*Ujvári László*)

DRAMABÍRALAT TRANSZILVANIÁBAN. Kombattáns irodalmunkban bármilyen sokan írnak is hivatalból (mint újságírók) és kedvtelésből (mint literátorok) drámabírálatot, a drámabíráló régi típusa már hiányzik. Főlősleges is. A szó tiszta értelmében drámakulturánk sincs. Az egykori, „vonalalatti” igényes és tekintélyes drámabírálat (Alexander Bernát, Keszler „bácsi”) bekerült a sajtó egy kommercializált rovatába s ott tengődik a fizetett színházi pletyka és színházi kommuniké társaságában, mindkettő csuf sztigmáival a testén. A drámabírálat az utódállambeli darab magyarságok irodalmában még ősztvérebbe. Itt még a budapesti kirakat-színpadí kultura folyamatossága is hiányzik. Már pedig a drámaértés a tanulmányon kívül a gyökeres színpadí kultura közelségét is kívánja. Nem elég az izlés és a vonzódás, mint a többi műfajok esetében. A drámaértésnek sok a tárgyi s a színpadal összefüggő vonatkozására. A dráma a legracionálisabb műfaj s elemeiben a leginkább megragadható. Hogy valamely darabnak pl. van-e szerkezete s hogy halad-e ez, van-e konfliktusa, ki, micsoda a hőse vagy cselekménye, tárgya; általában, hogy valamely darabban mi van — ezt a drámaértő dráma-formai kulturája révén világosan látja, ugyanannyira, hogy ezek vonatkozásában nem is tévedhet. Értékelése — ami azután már szubjektív — csak a dráma e tárgyi vonatkozáskörén épülhet. Ez a vonatkozáskör az, ami nincs kitéve sem az izlés, sem a világnézet szubjektivitásának: minden értő számára az épp adott drámában ugyanaz. Egyik főérdekeessége ez a dráma-formának, amelyben az író mindig ellenőrizhető elemekkel dolgozik s a bíráló feladata ezeket az ellenőrizhető elemeket helyesen felismerni s drámakulturája révén értékelni. A drámabírálat elhanyaglása főleg ezen a ponton mérhető le. Már a darabok tárgyiakban való helyes értése is ritka. Megint a mély pontjára érkezett, kiöregedett egy forma változata. A klasszikus dráma elemeit feloldotta a kommercializált színpadüzem s drámairók és drámabírálók egyként elmerültek a hanyatló forma zürzavaraiba. Minő szomorú kép, s minő reménykedés, ahol mindakettő felfrissítésére vállalkoznak, mint pl. legutóbb Transzilvániában, ahol a cluji magyar szintársulat összefogott a Szépmíves Céhkel, hogyha már önként nem jelentkeznak a pesti színipari drámát meghaladó drámairók, úgy pályázattal sürgessék ki a jelentkezésüket. A pályázat nem kötött ki különösebb követelményeket. Csupán „irodalmilag értékes, színpadí előadásra kiválóan alkalmas” darabokat kívánt. Akit még érdekel a dráma s ezzel együtt a drámabírálat, fellélegezhetett s minő örömmel, amikor megtudta, hogy a pályázat határidejére beküldött 83 darab közül a drámabíráló bizottság Jelentése ötöt, „kétségtelen irodalmi és drámái értékükön felül, megfelelő dramaturgiai és rendezői módosításokkal előadásra alkalmas, kiválóan színpadí alkotásoknak” minősítette. Ilyen jó hír után kíváncsian vártuk a bemutatatókat, hiszen minden drámabírálóí Jelentés csupasz szöveg a jutalmazott és megdicsért darabok bemutatatójáig. Jelen esetben a pályadíj nyertes darab (**Tamási Áron: Tündöklő Jeromos**) bemutatatója váratlan meglepetéssel szolgált. A darab írójának, rendezőjének minden igyekezete ellenére, ahogy az ilyesmit (kissé durván) mondani szokták — megbukott: a bemutatatójára

leutazott budapesti színházi ember (**Jób Dániel**) a darab pesti előadását csak gyökeres változtatás esetén helyezte kilátásba, a közönség és a kritika (enyhén szólva) problematizálva tűnődött, a periferikus sajtó tiltakozott s a drámabírálok illetéktelenségéről és baráti elfogultságáról beszélt, mindenesetre — ekkor még — igen egyoldalúan, mert a Tündöklő Jeromos minden balsikerével csak a maga korántsem tündökletes mivoltára irányíthatta a figyelmet s nem arra, hogy a bírálók illetéktelenek vagy elfogultak, mert ha elbukott is, a többi pályamunka előtt még mindig állhatott az élen; ha megbukott is, ettől a pályázaton még lehetett a legjobb. A világ minden drámabíráló bizottsága csak a rendelkezésére álló darabok közt válogathat és sohasem tehet pl. arról, ha a sok rossz közt a kevésbé rossznak kell itélni a díjat. Az illetéktelenség és elfogultság kérdésének eldöntésére valamelyik megdicséért darab bemutatójára kellett még várni. Ez a döntés április elején (**Nagy István: Özönviz előtt** című darabjának bemutatójával) be is következett. S milyen erőteljesen! S korántsem azért, mert a csak dicséretre méltított darab nyilvánvalóan beigazolta színpadi életrevalóbságát a nyertessel szemben, hanem mert a darab bemutatóját kísérő sajtósiker a drámabírálok egyikét (**Járosi Andor**) olyan megnyilatkozásra készítette (a **Pásztortűz** április 15-i számában, 152. és 153. o.), melynek pár kitétele egyenesen meglepő világitásba emeli dráma értését. Dráma értése — mint a következőkből kiderül — olyan problematikus, hogy felesleges még az érintése is annak, hogy a bemutatót két darab közül melyik érdemelte volna valóban a pálmát. Főlősleges: mert ha e két darab minősítésével ennyire tévedett, mennyinek a megítélésével tévedhetett még a fennmaradó 81 darab közül?! Hány darab értékét állapíthatta meg tévesen, amikor az **Özönviz előtt** bemutatóját, jólehet „több mint egyszerű színházi esemény“-nek minősíti a bemutatóról szóló bírálatában (a **Pásztortűz** idézett számában), bár a Jelentésben még nem bizott a darab közönségsikerében, mégis váratlanul ilyen vallomásra kényszerül: „... A bírálóbizottságnak most ezt a kritikát író tagja kénytelen megállapítani, hogy e darabnak — akárcsak a Tamási darabjának, melyet azonban költői erejénél fogva magasabbra helyezett — többet előlegezett, mint amennyit a színpadon nyújtani tudott“. A vallomás Nagy István felé irányított éle egyelőre ne foglalkoztassa az olvasót. Az első, hogy a Tamási-darab megítélésében a bíráló mentegetőzik, azért **magasabbra helyezte**. Miért tartja szükségesnek ezt a megjegyzést most? A felelet nyilvánvaló. Mi azonban ne firtassuk. Minket a drámabíráló Jelentés dramaturgiai megbízhatósága aggaszt s főleg a bíráló bizonytalansága, aki a Jelentés Jeromos-kiragyogtatása után, miután a darab megjárta a nyilvánosság fórumát, a sikerrel szemben mentegetőzni kénytelen s e mentegetőzésében a maga botladozását olyan megállapítással véli leplezni, amilyennel csak tájékozatlanokat tévesztne meg. Azt mondja, s ezzel billenti helyre a Tamási-darab egyensúlyát, (hogy ha már a

*) Félreértések elkerülése végett ide iktatjuk a Jelentés N. I.-ra vonatkozó szövegét teljes egészében: „Romániai kisebbségi polgár-sorstragédia. Kérlelhetetlen logikával, sötétén reális meglátással, szinte hibátlan szerkezettel, véresen élő emberábrázolással, jó színpadi érzékkel felépített dráma. Menete nem teljesen zavartalan, de van egy mesterien megrajzolt, egyénien beállított alakja, egy nyugalmazott vasutas, amilyent csak Gorkij vagy Csehov alkottak még. Színszerűsége kétségtelen, ha nem is bizonyos a feltétlen közönségsikere, mert keserű, sötét a levegője, hangulata; humor semmi sincs benne. Vigasztalansága, kegyetlensége, mint egy Strindberg darabé“.

fénykörökből leszállította a Jeromost, leszállítja a háttér világításból a másikat is), hogy a Nagy István féle darabnak **szintén** „többet előlegezett, mint amennyit a színpadon nyújtani tudott“. Hogy ennek a megállapításnak a természetéről meggyőződünk, nézzük meg mit „előlegezett“ N. I.-nak Járósi. Előlegezte talán a Jelentés ama megállapítását, hogy darabja „kérelhetetlen logikával, sötétén reális meglátással, szinte hibátlan szerkezettel, véresen élő emberábrázolással, jó színpadi érzékkel fölépített dráma?“ Ezt nem „előlegezhette“, mert senkisé is előlegezheti azt, ami már meg van valamiben. Hogy valamely darabnak milyen a szerkezete, az emberábrázolása, stb., ez nem „előlegezés“, hanem megállapítás. Ugyancsak nem „előlegezés“, amikor a Jelentés szerint a darab „szinszerűsége kétségtelen“, — mert a szinszerűség is valami olyan, ami minden előlegezés nélkül vagy benne van a darabban és kiolvasható a szövegből, vagy sem. Akárhogy forgatjuk, nem „előlegezés“ az sem, amit az előbbi megállapítás után tesz, hogy: „szinszerűsége kétségtelen, hanem is bizonyos a feltétlen közönségsikere“, mert ez utóbbi kitétele sem „előleg“, hanem inkább megvonás. A Jelentés bizony nem „előlegezett“ semmit.* Az a kilenc vagy tíz sor, ami a Jelentésben Nagy István darabjáról szembezőkö tömörséggel és határozottsággal esik, csak olyasmit tartalmaz, amit a bírálók a darabban, mint **meglevőt** láttak. A bírálók nem előlegeztek semmit, sőt a sok dicséret után épp problematikusnak ítélték a darab közönség-elévalóságát („nem ... bizonyos a feltétlen közönségsikere“, — amire viszont a feltétlen közönségsiker cáfolt rá). Ezt az „előlegezési“ misztifikálást még érthetlenebbé teszi a színpadi beszámolóban az a megállapítása, hogy: „a darab a színpadon életet nyert s életet nyertek tendenciái, de figurái is.“ „A darab... életet nyert“ — s mégis „előlegben“ van a bírálónál! Hogyan lehetséges ez? Vagy hogy lehet az, hogy a Jelentés a darabot „romániai kisebbségi polgár-sorstragédia“-nak mondja, a színpadi bírálatban pedig ugyanaz a bíráló, aki a Jelentést is aláírta, szelvében-hosszában azt bizonygatja, hogy a darab „nem kisebbségi“. Vagy mit jelent az, hogy a Jelentés „véresen élő emberábrázolás“-ról beszél, a színpadi bírálat pedig lesújtóan odakonkludál, hogy „a szerző nem jellemekkel dolgozik, hanem külső eszközökkel“, holott valamely „véresen élő emberábrázolás“ csak úgy lehetséges, ha a szerző (jó és rossz) jellemekkel dolgozik. Vagy: miféle drámaértés az, amely úgy ért meg valamely drámát, hogy az egyik szereplőt (Szántó) „a család mentőangyalá“-nak nevezi, jóllehet a darabban senki semmiféle értelemben se „mentőangyal“. A darabban egy kétségbeesett szituációban levő embertől mindenki a pénzét követeli s megmentésül se' anyalként se' ördögként senki egy krajcárt sem hoz a megveszekedett helyzetbe. És így tovább: ahány megállapítás a színpadi bírálatban, annyi ellentmondás a Jelentéssel, annyi meg nem értés a drámai tárgyban. Sőt: a színpadi bíráló maga bevallja: „A drámapályázati bizottság, melyet félrevezetett a Bucurestiben véglegesen eleső magyar család sorsa, elhullása, az ismeretlen szerző rejtett irányát nem látta világosan“. Vagyis ha világosan látja, akkor minden, a Jelentésben kiemelt kvalitása ellenére a darabot elejti, mint ahogy a bíráló most, hogy felismerte tényleg el is ejti s egyenesen rossz néven veszi sajtótól, közönségtől, hogy érdekelte!? — Drámabírálatunk természetéről ennyi azután épp elég. **Még elfogult is. (Gaál Gábor)**